

UDK 27-11-497.5)-050"19/195"

Pregledni članak

Primljeno: 8. 7. 2009.

Prihvaćeno: 21. 10. 2010.

IVAN DUNS SKOT I SKOTIZAM U HRVATSKOJ PERIODICI PRVE POLOVICE 20. STOLJEĆA

Barbara ČUK

Filozofski fakultet Družbe Isusove u Zagrebu

Jordanovac 110, p.p. 169, 10 001 Zagreb

barbaracuk@net.hr

Sažetak

Članak donosi rezultate istraživanja o načinu na koji su teme iz opusa Ivana Duns Skota i skotizma bile prisutne i kako su se obrađivale u hrvatskoj filozofskoj i teološkoj periodici prve polovice 20. stoljeća. Na temelju analize prikupljenih članaka koji su objavljeni u *Hrvatskoj straži*, *Novoj reviji*, *Serafinskom perivoju*, *Bogoslovskoj smotri* i *Katoličkom listu*, autorica pokušava odgovoriti na pitanja kako se u periodu uzdizanja neoskolastike pisalo o Dunsu Skotu i skotizmu, kojim temama su se bavili autori članaka, koje mjesto zauzima Skot u počecima neoskolastičkoga pokreta, a koje kasnije, odnosno možemo li govoriti o obnovi skotizma u prvoj polovici 20. stoljeća u okviru oživljenog istraživanja skolastike te koja bi bila obilježja te obnove a koji preduvjeti.

Ključne riječi: Ivan Duns Skot, skotizam, franjevačka škola, neoskolastika, obnova skotizma, hrvatska periodika 20. stoljeća.

Uvod

Pregledavanjem sadržaja hrvatske periodike prve polovice 20. stoljeća uočljivo je da je broj znanstvenih radova koji se bave problemima filozofsko-teološkog opusa Ivana Duns Skota u tom periodu neoskolastike relativno malen, napose ako ga usporedimo, primjerice s brojem radova posvećenih djelima i nauku Tome Akvinskoga. Razloga relativno slabe zastupljenosti tema Skotove filozo-

fije i teologije u stručnim radovima ne samo u hrvatskoj već i u cijeloj europskoj neoskolastici prve polovice 20. st, prema svjedočanstvu samih istraživača Skotove nauke i skotizma onoga vremena, ima puno, toliko da granice ovoga rada ne bi bile dostatne da se svi ti uzroci pomno istraže i prikažu.

U ovome ćemo radu na temelju prikupljenih članaka pokušati odgovoriti na pitanje kakav je položaj Skotova misao imala u hrvatskoj filozofskoj i teološkoj periodici 20. stoljeća, napose na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće i u prvoj polovici toga stoljeća, u godinama uzdizanja neoskolastike. Potom, kojim temama Skotove i skotističke filozofije i teologije su se bavili autori članaka iz toga vremena i koji je bio povod tomu; iz kojih izvora su crpili znanje o Skotovoj filozofiji i teologiji; kako su o Skotu pisali franjevci a kako ostali; koje mjesto zauzima Duns Skot u početcima neoskolastičkog pokreta, a koje kasnije. Na posljetku, zanima me možemo li govoriti o obnovi skotizma u prvoj polovici 20. stoljeća u okviru oživljenog istraživanja skolastike, te koji bi bili znakovi te obnove i koji preduvjeti.

Ovako postavljenom cilju istraživanja odgovara povijesnofilozofski pristup. To znači da ću proučavanjem znanstvenih činjenica objelodanjenih u periodici prve polovice 20. st. pokušati utvrditi kako su se pojavljivala, postavljala i rješavala određena filozofska i teološka pitanja (Skot i skotizam) u naznačenom periodu. Pritom ću također pokušati utvrditi što je na takvo filozofsko i teološko razmišljanje utjecalo. Riječ je prvenstveno o međusobnom utjecaju znanstvenih činjenica (kao što su sadržaj jednog članka u odnosu na drugi/e, objelodanjivanje enciklika i knjiga koje su važne za temu koju istražujem, franjevački kongres u Zagrebu, modernizam i dr.) te o utjecaju pojedinih društvenih događaja (npr. prosvjed studenata u Zagrebu 1906. godine) i pojedinačnih biografskih činjenica (biografski elementi autora članaka i urednika časopisa, posebice oni koji pripadaju znanstvenoj sferi) na znanstvene činjenice. Potom ćemo pokazati u kojem smjeru su se razmišljanja o temama iz Skotova opusa i skotizma kretala i razvijala (za analizu su odabrane određene iste i slične teme u nekom vremenu) i kakva je bila njihova narav. U skladu s tim su i osnovni način na koji je istražena građa i zaključci u ovome članku koji su organizirani i prikazani kronološki. Kronološko nizanje građe svoju utemeljenost pronalazi također u činjenici porasta zanimanja za spomenute teme u istraživanom periodu.

Opisana metoda istraživanja prikladna je za utvrđivanje stanja istraživosti i postavljanja i rješavanja tema iz opusa Ivana Dunska Skota i skotizma u jednom dijelu povijesti hrvatske filozofije i teologije, i to prema objavljenim člancima, nakon čega će biti moguće pristupiti i detaljnoj prosudbi i vrjedno-

vanju doprinosa autora analiziranih članaka pod vidom ispravnosti tumačenja Skotovih i skotističkih filozofskih i teoloških tema. Metoda istraživanja predmetne građe koja je odabrana za istraživanje prikazano u ovome radu samo manjim dijelom uključuje ovakvu prosudbu.

Članci koji su obuhvaćeni istraživanjem izloženim u ovome radu objavljeni su u *Hrvatskoj straži*, *Novoj reviji*, *Serafinskom perivoju*, *Bogoslovskoj smotri* i *Katoličkom listu*.

Dopuštamo mogućnost da popis autora i članaka koji su obrađeni i predstavljeni u ovom radu nije potpun, ali je broj i raznolikost tekstova koji su istraženi dovoljan za oblikovanje relevantnog zaključka o obilježjima pisanja o Skotu i skotizmu. Knjige, zbornici, udžbenici i religiozno intonirana poezija ovim istraživanjem nisu obuhvaćeni. Također, moram nažalost ustvrditi da i danas vrijedi ono što je davne 1937. godine ustanovio Karlo Balić, jedan od glavnih nositelja oživljenog zanimanja za Skotovu misaonu ostavštinu koja je pala u vrijeme neoskolastike 20. stoljeća: »Mi još nemamo sistematske povijesti neoskolastičnog pokreta u našim krajevima.«¹ Ovaj prikaz prisutnosti i odnosa prema misaonoj ostavštini Ivana Dunska Skota u naznačenom vremenu stoga je prilog nastanku nekog budućeg cjelovitijeg pregleda neoskolastike u Hrvatskoj.

Nerazdvojni dio ovoga proučavanja, a s njim se isprepliće, je i istraživanje samorazumijevanja neoskolastike na temelju enciklike *Aeterni Patris* Lava XIII. i enciklike *Pascendi* Pia X., istraživanje početaka, tijeka razvoja i cilja neoskolastike koji su učenjaci 19. i 20. st. postavili. Ovo istraživanje vezano je uz našu temu, ali u našem proučavanju zauzima sporedno mjesto i vrijedilo bi mu posvetiti zaseban rad.

1. Raspored građe

U naznačenom vremenu izdvajaju se dva događaja: prvi je objavljivanje enciklike Lava XIII. *Aeterni Patris* 1879. godine koja je dala početni poticaj ponovnom življenju istraživanju skolastičke misaone ostavštine uopće. Iako je enciklika objavljena u 19. stoljeću, njezin utjecaj na istraživače i autore članaka u periodu koji ovdje istražujemo od presudne je važnosti. Drugi događaj je Prvi sveslavenski franjevački profesorski kongres koji je održan u Zagrebu 1935. godine, i koji je pridonio povećanju zanimanja za Skota i skotizam u okvirima obnove integralne skolastike u našim krajevima. Naime, ugled skotističke ško-

¹ Usp. Karlo BALIĆ, Sv. Toma Akvinski i drugi naučitelji, u: *Bogoslovska smotra*, 25 (1937.) 1, 48-49.

le i njezina začetnika Ivana Duns Skota u drugom je dijelu prve polovice 20. stoljeća porastao, i u domaćim okvirima, i na međunarodnom planu, a zanimanje za nju povećalo se zahvaljujući među ostalima, ponajviše radu Karla Balića, kao i uspjehu spomenutog franjevačkog Kongresa.

Zbog toga smo članke obuhvaćene ovim istraživanjem grupirali dvodijelno: prvi niz čine članci koji su nastali prije Kongresa, dakle do 1935. godine, a druga skupina tekstova nastala je u vezi s Kongresom i nakon Kongresa. Zajednički predznak i okvir obiju skupina je obnova skolastike, a time i način na koji je tumačena i prihvaćena poruka enciklike *Aeterni Patris*, kao i prevladavajuće ozračje i stavovi neoskolastičkih učenjaka prema Tomi, tomizmu, Skotu i skotizmu kao i prema drugim skolastičkim školama.

Idejni pokretač i organizator spomenutog Kongresa bio je Karlo Balić. On je za svoje plodonosne i ustrajne pothvate zahvaljivao Presvetoj Bogorodici, a njegova znanstvena avantura započela je baš kad je poželio u svom magistarskom i doktorskom radu obraditi mariologiju Ivana Duns Skota. Balić stoga ponovni uspon skotizma veže uz još jedan događaj koji je potaknuo učenjake da pokažu neosnovanost napada na Duns Skota. Bila je to proslava 50. godišnjice proglašenja dogme bezgrešnog začeca Marijina (1904.), koje je Skot zastupao i branio, a koju je 1854. bulom *Ineffabilis Deus* proglasio Pio IX.

Još je nešto obilježilo neoskolastiku prve polovice 20. stoljeća. Bila je to pojava modernizma, čije odjeke možemo pratiti i u domaćim znanstvenim krugovima toga vremena. Jedan od članaka koji je predstavljen i analiziran u ovome radu pruža nam izvrstan primjer toga kakvu su zbrku ponekad izazivala modernistička i antimodernistička strujanja u teologiji i filozofiji, ali o tome će biti riječi kasnije.

2. Prvi sveslavenski franjevački profesorski kongres u Zagrebu

Tekst koji nam pomaže razumjeti što je po zamisli organizatora trebao biti i značiti Prvi sveslavenski franjevački profesorski kongres je najava Kongresa objavljena u *Katoličkom listu* 5. rujna 1935. godine², koju ju je sastavio Karlo Balić. Osnovnu misao vodilju Kongresa on je istaknuo u uvodnom dijelu članka rekavši da se glavni dio programa odnosi na ispitivanje franjevačke škole u teoriji i praksi te da slavenski franjevački profesori žele na ovaj način živo sudjelovati u današnjem pokretu za obnovu integralne skolastike.

² Usp. Karlo BALIĆ, Franjevački profesorski kongres u Zagrebu i današnji pokret za obnovu integralne skolastike, u: *Katolički list*, 86 (1935.) 36, 442-444.

U nastavku Balić upozna je čitatelja s početcima obnove skolastike i s ciljem pokreta za povijesno proučavanje skolastičke teologije i filozofije. Cilj, a to je obnova integralne skolastike, Balić je dao istaknuti masnim slovima i u narednim dvijema rečenicama pojasnio ovaj ideal učenjaka ovako: »Alberto i Bonaventura, Toma i Duns Škot – to su samo vođe. Mi treba da pronađemo njihove suvremenike, učitelje i učenike, treba da proučimo milieu, razne običaje i ustanove onoga doba, treba da proučimo ne samo filozofiju, nego i skolastičnu teologiju i mistiku i neoplatonizam. I tek onda mi ćemo moći da shvatimo smisao i značenje skolastike, moći ćemo da shvatimo kako je skolastika i plod vjekovne civilizacije i ujedno tvorac civilizacije, moći ćemo da stvorimo objektivni sud o zaslugama, originalnosti i utjecaju pojedinih skolastičnih pisaca.«³ Obnovu integralne skolastike Balić, polazeći od metode proučavanja, naziva još i povijesnim proučavanjem skolastike i ustvrđuje da je ona naišla na odjek i u slavenskim zemljama.

U nastavku pobliže izlaže u čemu se pak sastoji dosadašnji i budući rad franjevača u okvirima neoskolastičkog pokreta, a to je stvaranje realne, historijske slike franjevačke škole 13. i 14. stoljeća, proučavanje odnosa stotina franjevačkih pisaca srednjega vijeka prema piscima drugih redova i drugih škola, označavanje utjecaja franjevačke škole na slavenske narode i, naposljetku, primjena načela skolastičke znanosti u današnjim prilikama i potrebama.

Franjevački profesorski kongres 1935. godine na našoj neoskolastičkoj sceni značio je ponajprije povećanje zanimanja za Skota i recepciju njegovih naučavanja te zamjetnu promjenu statusa skotizma. Na njemu su se okupile i udružile domaće (i strane) neoskolastičke misaone snage u proučavanju Skota i skotizma u okvirima tumačenja cilja i isticanja potrebe obnove integralne skolastike.

Iz dokumenata o organizaciji i provedbi Kongresa i u popratnim događanjima oko njega vidljiva su glavna obilježja recepcije Duns Skotove filozofije i skotizma prisutna u našoj periodici prije i poslije Kongresa, odnosno u cijelom periodu prve polovice 20. stoljeća. Ponajprije, riječ je o nedovoljnom poznavanju i neistraženosti Skotova djela i skotizma izvan granica franjevačkog reda koje, uz pozitivan pomak u drugom dijelu prve polovice 20. st., obilježava čitav period prve polovice 20. stoljeća. Potom je primjetno nepravedno optuživanje i iskrivljavanje Skotovih naučavanja, zanemarivanje istraživanja njegova djela, a time i nedovoljna zastupljenost u stručnoj literaturi te neadekvatno vrjednovanje uloge skotističke škole i njezina doprinosa zapadnoj

³ Isto, 443.

filozofiji i teologiji. S druge strane autorima članaka o Skotu i skotizmu svojstven je zbog toga obrambeni stav i polemičnost, kao i nastojanje da svojim radom doprinesu otkrivanju istine o Skotovoj filozofiji i teologiji te potvrdno pisanje o njezinim temama. U svim tekstovima iz perioda neoskolastike koji su obuhvaćeni ovim radom, simpatizeri i nasljedovatelji Duns Skota i skotizma izražavaju nezadovoljstvo i, čak bi se moglo reći ogorčenost položajem koji ta škola ima u to vrijeme i u europskom i u hrvatskom kontekstu, kao i problemom omalovažavanja skolastičke filozofije uopće te opetovano izražavaju i naglašavaju potrebu obrane Skota i skotizma od lažnih optužaba i neispravnih tumačenja. U drugom dijelu prve polovice 20. st. uočljivo je postepeno povećavanje ugleda Skotove nauke i skotizma, koje je dobrim dijelom vezano uz međunarodno poznati i priznati znanstveni rad Karla Balića i uz rad Međunarodne skotističke komisije kojoj je on 1938. godine došao na čelo.

Također, izlaganja na Kongresu su donijela cjelovite preglede skotizma i preglede skotističke škole uopće, a objavljiavana su ne samo u zborniku radova s Kongresa, nego i u stručnim časopisima.⁴

Kongres je potaknuo i raspravu na relaciji Balić – Bošković koja je potaknula nastanak jedne knjižice⁵ i nizove tekstova koji nam pružaju zanimljivo svjedočanstvo razmišljanja o ulozi skotizma i tomizma u povijesti zapadne filozofije. Naposljetku, zbornik radova s Kongresa je pomno sačinjen dokument toga događanja koji je vrlo koristan za proučavanje zbivanja u periodu neoskolastike u nas. On obiluje mnoštvom građe dokumentarnog karaktera. Objavljen je 1937. godine u Šibeniku i osim uvoda i standardnog dijela sabranih izlaganja, sadrži i govore i propovijedi koje su tom prilikom izrečene, pisma podrške, novinske članke i osvrte iz stručnih časopisa, kazalo imena i stvarno kazalo. Način na koji je sastavljen svjedoči o tome koliko je njegovim autorima stalo do toga da ono što se istražilo i na Kongresu izložilo bude prihvaćeno od stručnjaka te s kolikim su žarom organizirali Kongres.

U posljednjoj rečenici Balićeva izlaganja u uvodnom dijelu Kongresa izrečena je želja koju i danas vrijedi poslušati i dati prilog njezinu ostvarenju: »Ovo proučavanje [riječ je o proučavanju skotističke škole u prošlosti i sadaš-

⁴ Radi ilustracije iz sadržaja zbornika izdvajam sljedeće naslove hrvatskih autora: Karlo BALIĆ, Značenje povjesnog proučavanja skolastične teologije i filozofije u naše doba; Bonaventura RADONIĆ, Sinteza Skotove filozofije; Stjepan ZIMMERMANN, Circa religionis problemata; Teofil HARAPIN, O predestinaciji Kristovoj po nauci Bl. Ivana Duns Skota; Petar GRABIĆ, Duns Skot i dogma Marijina Neoskrvnjenog Začeca, u: Karlo BALIĆ – Teofil HARAPIN – Vitomir JELIČIĆ (ur.), *Collectanea Franciscana Slavica: acta Congressum Professorum complectentia*, 1 (1937.) Šibenik.

⁵ Riječ je o knjižici Hijacinta BOŠKOVIĆA, *Sv. Toma Akvinski i Duns Skot*, Zagreb, 1940.

njosti; op. a.], kao što je već raspršalo mnoge predrasude, doskora će raspršati i druge [predrasude koje su se od vremena humanizma nagomilale protiv skolastike; op. a.]; ovo proučavanje dat će skotističnoj školi u naše doba ono mjesto, koje joj je od providnosti određeno.«⁶

3. Predkongresno razdoblje

3.1. Petar Grabić o Ivanu Dunsu Skotu

Među tekstovima koji su objavljeni od početka 20. stoljeća do Kongresa ističu se tekstovi Petra Grabića i Stjepana Zimmermanna. Odlikuje ih jasnoća izraza i dobro poznavanje građe o kojoj se govori. Obojica istraživača pojavila su se i kao izlagači na spomenutom Kongresu.

Petar Grabić (1882. – 1963.) bio je franjevac i profesor na Franjevačkoj visokoj Bogosloviji u Makarskoj, provincijal franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja, jedan od urednika časopisa *Nova revija*. Bio je odgojitelj i profesor Karla Balića i na njega je prenio čežnju za radom na ponovnom procvatu skotističke škole.

Njegova četiri članka, koja ćemo ovdje prikazati, nastala su kao odgovor na neispravne napise o Skotovoj nauci, koji su se pojavili u netom objavljenoj filozofskoj literaturi. Način na koji se Grabić u njima očituje kao znanstvenik odaje nam pisca koji ne vrluda kroz temu, nego za svoje članke odabire krupne probleme i njihova rješenja sažeto prenosi pogađajući njihovu bit.

3.1.1. Franjevački modernizam!

Prvi od članaka pod naslovom *Franjevački modernizam!* izašao je 1909. godine u *Serafinskom perivoju*. U njemu Grabić osuđuje modernističke pisce koji izvrću misli skolastičara, pa tako i Duns Skotove, i njima pokušavaju dokazati svoje teorije. Pozabavio se knjigom francuskog modernista Eduarda Le Roya *Dogme et Critique*, koja je izašla 1907. godine. Ovim tekstom Grabić se izrijeком priključio antimodernističkom pokretu i pokazao da su domaće intelektualne snage pratile i išle u korak s događanjima u Zapadnoj Europi. Međutim, upravo

⁶ Karlo BALIĆ, Skotistična škola u prošlosti i sadašnjosti, 54. Riječ je o predavanju s kongresa koje je otisnuto kao zasebna knjižica, nažalost bez bibliografskih podataka. U knjižici (fond KBF-a, Zagreb) rukom je ispisan podatak: Kačić, Šibenik, 1937., što je vjerojatno točan podatak jer su stranice knjižice grafički oblikovane identično stranicama iz Zbornika *Collectanea Franciscana Slavica: acta Congressum Professorum complectentia*, 1 (1937.) Šibenik.

paradoksalno, jedan njegov drugi tekst, o značenju teologije kao znanosti prema Dunsu Skotu, koji je nekoliko godina kasnije pisao za *Bogoslovsku smotru*, dobio je pod budnim okom uredništva časopisa dodatak u obliku opaske uredništva u kojoj se može iščitati ne samo prevladavajuća tomistička tendencija u domaćim filozofsko-teološkim krugovima, nego i opreznost prema eventualnim modernističkim elementima ili interpretacijama. Na ovaj detalj vratit ću se opširnije kasnije.

Već na samom početku *Franjevačkog modernizma!* Grabić je istaknuo činjenicu da Le Roy pripisuje Dunsu Skotu neke misli, premda njegova djela nije ni dotaknuo. Le Roy se naime, pišući svoju knjigu, nije služio izvornim djelima Dunska Skota, nego dosta uvažanim tumačenjima njegove misli koja je sastavio franjevac Klaudije Frassen u 18. stoljeću. Da bi potkrijepio svoju tezu o neozbiljnosti i površnosti Le Royjeva pristupa, svoj zadatak i metodu Grabić je odredio ovako: »za to ćemo se i mi, da uzastopce francuskog pisca slijedimo, osvrnut jedino na Frassenovu nauku i kritično razvidit: da li se ima Le Roy pravo pozivati na učenog Franjevca za potvrdu svoje teorije«⁷.

U središnjem dijelu članka Grabić tako ukratko izlaže stav Le Royjeva religioznog evolucionizma, kako ga naziva, prema teologiji, a potom i Frassenova razmišljanja o temi objektivne vrijednosti teologije, te o značenju spekulativnosti i praktičnosti znanosti. Zaključuje da Le Roy svoja razmišljanja pripisuje Frassenu, a po njemu i Skotu. Frassena on, naime citira kako bi dokazao da se serafinska teologija podudara s modernom. Grabić tvrdi da Le Roy ne samo da nije shvatio smisao Frassenovih riječi, nego ih je i zlorabio.

Pitanje teoretičnosti ili praktičnosti teologije, kao i pitanje je li teologija znanost i u kojem smislu, jedno je od pitanja s kojim su se skotisti često susretali i njime se također često bavili braneći Skotovu misao od pogrešnih ili zlonamjernih tumačenja. Grabić će isti problem, u nešto drukčijem obliku, obrađivati nekoliko godina kasnije i objaviti tekst u *Bogoslovskoj smotri*, a ubrzo i u *Hrvatskoj straži*.

3.1.2. Grabić vs. Bazala

U *Hrvatskoj straži* u razmaku od dvije godine, izašla su dva Grabićeva članka vezana uz Bazalinu *Povijesti filozofije*. Prvi članak iz 1912. godine nosi naslov *Preokret u prosuđivanju skolastike*. U njemu se autor pohvalno izrazio o spremnosti Bazale da se pišući povijest filozofije pozabavi i skolastičkom filozofi-

⁷ Petar GRABIĆ, *Franjevački modernizam!*, u: *Serafinski perivoj*, 8 (1909.) 10, 180.

jom te o njegovu stavu i ocjeni skolastičke filozofije. Grabić u uvodnom dijelu spominje i *Razvoj i sustav općenite estetike* Franje Markovića koji također »ne samo da ne napada ili preziranjem prati sredoviječnu ili uopće kršćansku filozofiju, nego joj pače u razvoju filozofske misli daje dolično mjesto«⁸. Obojica su, prema Grabiću, kao »naši strukovnjaci znali nadvladati predrasude, koje su poslije francuskih enciklopedista u ocjenjivanju skolastične filozofije i u znanstvenim krugovima prevladavale i što su došli do uvjerenja, da srednji vijek nije vijek mračnjaštva i nazatka«⁹.

Razbijanje predrasuda prema srednjem vijeku i skolastici jedno je od važnih nastojanja neoskolastičkih pisaca prve polovice 20. stoljeća. To je bio zadatak i središnji topos kojemu su se i Grabić, i mnogi drugi uvijek iznova vraćali.

Međutim, Grabić nije potpuno zadovoljan prikazom skolastičke filozofije u Bazalinoj knjizi. U tom smjeru on ponajprije analizira način na koji Bazala koristi pojam »srednjovjekovna filozofija« i što za njega znači »skolastika«. Dolazi do zaključka da Bazala ta dva pojma koristi naizmjenice, u istom značenju, te da pritom nije ispravno odredio njihovo značenje. Bazala potom navodi oznake skolastike kao filozofskog sustava i prema Grabiću, ponovno griješi tumačeći da je tu filozofija bezuvjetno podređena teologiji.

Kako je sam rekao, Grabić je napisao ovaj članak zbog želje da upozori na činjenicu da se mnogi povjesničari filozofije drže čudnih sudova o skolastici, koji ne odgovaraju mislima samih prvaka skolastike ali mu je također jako drago što se Bazala »uzdigao nad legije duševnih pigmeja, koji i ne poznavajući predmeta, viču na vas glas o varvarstvu i tami srednjega vijeka«¹⁰.

U završnom dijelu članka Grabić je obećao još nešto. Kad mu se pruži prigoda, osvrnut će se »na izvode g. sveučilišnog profesora u pogled prvaka franjevačke škole bl. Ivana Duns Skota«¹¹.

Obećanje je održao, i dvije godine kasnije (1914.) u istom časopisu, *Hrvatskoj straži*, izlazi članak pod naslovom *Kant i Duns Skot*. Ono što ponovno filozofski okupira, da ne kažemo muči, Grabića je činjenica da se prvaci skolastike i njihova djela još uvijek krivo prosuđuju. Posebno mnogo predrasuda vezano je uz djelo Ivana Dunska Skota. Slika o njemu, koju čitatelj stječe čitajući »filozofsko-religioznu književnost evropskih velikih naroda«, pokazuje kao da je on »nekakav revolucionarac, preteča vjerskog voluntarizma, sentimentaliz-

⁸ Petar GRABIĆ, Preokret u prosuđivanju skolastike, u: *Hrvatska straža*, 10 (1912.) 3, 261.

⁹ *Isto*.

¹⁰ *Isto*, 273.

¹¹ *Isto*, 273.

ma, modernizma, slijepog fideizma i drugih inih nezdravih pojava XIX. i XX. vijeka«¹². Jedno od netočnih tumačenja prikazuje Dunsu Skota kao mislioca srodnog Kantu. Tom tezom, izrečenom u Bazalinoj *Povijesti filozofije* pozabavio se Grabić u ovome članku.

Grabić je članak koncipirao tako da je nakon uvoda citirao odlomak iz Bazaline *Povijesti filozofije* koji prema njegovu mišljenju sadrži neka sporna tumačenja i ocjene Duns Skotove filozofije, koja je obrađena i predstavljena na osam stranica. Tu se između ostaloga, kaže da je Skot duhom srodan Kantu te da je s pravom dobio ime srednjovjekovnoga Kanta i to s obzirom na pitanje o odnosu uma i volje, odnosno u pogledu tumačenja izvora teološke spoznaje.

Da bi opovrgnuo ove Bazaline tvrdnje, Grabić u okviru nekoliko narednih podnaslova analizira elemente i tijek spoznaje prema Kantu i prema Dunsu Skotu i završava ovim zaključkom: »Skotov kriteriološki kao i psihološki postupak temelji se na stvarnosti, a Kantov obratno na posebnoj strukturi samoga duha.«¹³

U drugom dijelu članka bavi se spoznajom Boga prema Kantu i Dunsu Skotu, te izlaganjem vrsta volje i odnosa volje i uma prema nauci Duns Skota, uspoređujući je s razmišljanjima Tome Akvinskog o istoj problematici, uz temeljito razlikovanje i razgraničavanje od Kantovih napisa o volji, njezinoj naravi i ulozi.

Grabićeva završna misao govori o razlozima zbog kojih je napisao i objavio ova razmišljanja i o cilju koji je želio postići. Njegova ocjena onodobnog prevladavajućeg stava prema Skotu glasi: »Uza sve ovo što sam iznio, da pobijem mišljenje o srodnosti duha jednog i drugog filozofa, ipak će u povijesti filozofskog i religijskog razvoja misli ostati, da je franjevačka škola, u prvom redu njezin prvak bl. Ivan Duns Skot, širila misao o praktičnosti teologije. Stalno je, da se ovo mišljenje ne temelji na onoj bazi, koju nam pruža Dr. Bazala u svojoj povijesti.«¹⁴

Dobro je znati da problematika povezivanja Kanta i Skota potječe još od španjolskog dominikanca Zefirina Gonzalesa koji je Skota nazvao Kantom 13. stoljeća, kao i to da su protestantski teolozi, baveći se Skotom, pronalazili u njegovoj filozofiji bliskost s Kantom. Ove korisne podatke navodi Zimmermann¹⁵ dodajući da je Fr. Raymond 1909. godine u *Étude Franciscaines* objavio

¹² Petar GRABIĆ, Kant i Duns Skot, u: *Hrvatska straža*, 12 (1914.), 266.

¹³ *Isto*, 272.

¹⁴ *Isto*, 277.

¹⁵ Stjepan ZIMMERMANN, Pogled na franjevačku filozofiju, u: *Nova revija*, 5 (1926.), 243.

značajan rad o neodrživosti poredbe Skota i Kanta. Grabić se tako, baveći se praktičnošću teološke znanosti i spomenutom usporedbom, priključio tendencijama u međunarodnim skotističkim istraživanjima.

3.1.3. Teologija kao znanost u franjevačkoj školi

U *Bogoslovskoj smotri* Grabić je 1914. godine objavio članak pod naslovom *Znanstveni i praktični momenat teologije kao znanosti u franjevačkoj školi*. U uvodu članka Grabić se s negodovanjem osvrnuo na događaj koji se zbio 1906. godine u Zagrebu kada je »napredna omladina« prosvjedovala u ime znanosti i napretka protiv ustoličenja profesora teologije za rektora univerziteta. Taj je postupak obrazložen time, da on kao profesor teologije, koja se nikako ne može smatrati suvremenom znanostu, ne može stajati na čelu najvišeg prosvjetnog zavoda u zemlji. »Po mišljenju naprednjaka drugi sveučilišni fakulteti istražuju istinu na svjetlosti dana i slobodno ju ispitivaju; naprotiv teologija i njezini instituti simbol su i rasadište tmine.«¹⁶

Pažljiv čitatelj uočiti će iz sadržaja da je Grabićev članak prvi članak koji je objavljen u tom broju *Bogoslovske smotre*, a netom citirana rečenica nalazi se na samom početku prve stranice časopisa. Iz toga se može zaključiti dvoje: prvo, uredništvo časopisa željelo je na taj način još jednom (članak izlazi 1914. godine) istaknuti značenje i položaj teologije i teološkog fakulteta na univerzitetu i poručiti akademskoj zajednici što misli o spomenutom događaju i raspravama koje je pokrenuo, te o srodnim tendencijama iz krugova modernista, i drugo, bez obzira što je broj članaka koji govore o Skotovoj filozofiji i teologiji i skotizmu uočljivo manji od onih koji su posvećeni, primjerice Tomi i tomizmu, zanimanje za njegovu misaonu ostavštinu postojalo je, o njoj se pisalo i radovi o Skotu su objavljeni u relevantnim hrvatskim časopisima.

Međutim, i ovaj, kao i većina članaka koje smo obuhvatili ovim istraživanjem, nosi predznak defanzive. U uvodu Grabić spominje i napise o Skotu iz Bazaline *Povijesti filozofije* i raspravu Ivana Dujmušića o suvremenosti teološke znanosti, koji nisu ispravno protumačili i prenijeli Skotova razmišljanja o teologiji, i zbog kojih on ovo piše.

Također, još je jedan vrlo važan element ovoga članka u kojemu se očituje ozračje i prevladavajući stav u hrvatskoj neoskolastičkoj teologiji [riječ je o *Bogoslovskoj smotri*; op. a.] prema Skotovoj misli. Uredništvo časopisa je, naime,

¹⁶ Petar GRABIĆ, *Znanstveni i praktični momenat teologije kao znanosti u franjevačkoj školi*, u: *Bogoslovska smotra*, 5 (1914.) 1,1.

ispod Grabićeva zaključka na istoj stranici otisnulo i opasku. U njoj se kaže: »Drago nam je, da je učeni pisac i revni naš suradnik *ustao na obranu Iv. Duns Skota*, t. j. što je pokušao razbistriti nauku dubokoumnoga teologa, u koliko je bila povodom, da su nekoji došli do krivih zaključaka. Mi smo s tim sporazumni. A da naši cijenjeni čitatelji ovom zgodom vide *opreku između one tvrdoće i oporosti Skotove i jasnoće i bistrine Tomine*, evo dodajemo iz njegove Summe rješenje istoga pitanja, da li je naime teologija praktična znanost. Na to pitanje odgovara sv. Toma odmah na početku epohalnoga svoga djela *Summa theologica*, pars I. quaestio I. artic. IV. ovako: ...«¹⁷

Kako protumačiti ovaj čin uredništva, nego kao znak da je prevladavajuća struja naše neoskolastičke teologije bila naklonjena Tomi i tomizmu. Pregledavanjem svih brojeva *Bogoslovske smotre* iste godine, te nekoliko godina prije i poslije 1914. godine, nismo našli ni na jedan članak koji bi imao dodatak u vidu opaske uredništva, iako su teme o kojima se pisalo doista raznovrsne. Ne znam također, što bi spomenuta »oporost i tvrdoća Skotova« u znanstvenom smislu imala biti, osim ako se, između ostaloga, time, možda i nehotice, nije reklo da je Skot valjda sam kriv što ga krivo tumače i zloupotrebljavaju ili iz tih misli treba, u kontekstu opaske kao cjeline, iščitati opreznost prema eventualnim modernističkim elementima ili interpretacijama. U jednom od Zimmermannovih članaka može se primjerice pročitati: »Smatralo se (u *Revue Thomiste* 1912.), da je skotizam (svojim voluntarizmom) nemoćan prema modernizmu.«¹⁸ Da bi slika oko opaske bila potpunija, spomenut ću još i to da je te godine urednik *Bogoslovske smotre* bio Fran Barac, koji je sedam godina ranije objavio habilitacijsku studiju *O modernoj katoličkoj apologetici*, u kojoj raspravlja o tradicionalnoj i modernoj metodi apologetike, i zbog koje je, prema svjedočanstvu Karla Balića¹⁹, bio optuživan da djelom koje je duboko zaraženo modernističkim zabudama želi srušiti »carstvo Tomina intelektualizma i (da je) zaplovio modernističkim vodama«²⁰.

U ovome članku dakle, Grabić izlaže izvorna Skotova razmišljanja o tome u kojem je smislu Duns Skot naučavao da teologija nije prava znanost, budući da se mnogi modernisti na njega pozivaju, a Grabić želi pokazati neutemeljenost njihovih napisa, i drugo, s prvim usko povezano, u čemu se prema Skotu sastoji praktični moment teološke znanosti.

¹⁷ *Isto*, 12. Kurziv sam umetnula radi isticanja riječi važnih za tumačenje opaske.

¹⁸ Stjepan ZIMMERMANN, Pogled na franjevačku filozofiju, u: *Nova revija*, 5 (1926.), 243.

¹⁹ Usp. Karlo BALIĆ, Sv. Toma Akvinski i drugi naučitelji, 51-52.

²⁰ Usp. *Isto*.

3.2. Arhanđeo Brković o skotizmu u 17. st.

U drugoj polovici 1912. godine u *Serafinskom perivoju* izlazi u nastavcima *Divni razvoj Duns Škotove škole u XVII. vijeku* autora Arhanđela Brkovića. Arhanđeo Brković bio je franjevac koji se rodio i djelovao u Bosni Srebrenoj. Niz godina djelovao je kao učitelj u raznim franjevačkim gimnazijama, a u knjigu *Hrvatska književnost BiH koncem XIX. i prve polovice XX. stoljeća*²¹ je uvršten kao prevoditelj s francuskog, pisac članaka i crtica nabožnog karaktera ili iz franjevačke prošlosti, kao pisac članaka o prosvjeti i umjetnosti, o vjerskim i kulturnim događanjima, o utjecaju francuskog liberalizma na javni život, te naposljetku, kao urednik *Franjevačkog glasnika*, koji je kasnije promijenio naziv u *Serafinski perivoj*.

U spomenutim je povijesno-filozofskim člancima u tri nastavka Brković izložio kako je došlo do ponovnog širenja Duns Skotove nauke i tko su bili nositelji novog zamaha u istraživanju i objavljivanju njegovih djela i komentara tih djela u 17. stoljeću.

U uvodnom dijelu prvoga članka on obavještava čitatelja o tome kako onodobne relevantne povijesti i prikazi filozofije izvještavaju o Skotu i njegovoj školi u 16., 17. i 18. stoljeću. Većina njih prešućuje ili tek u nekoliko redaka spominje franjevačku školu koja je, kako će to kasnije Brković i pokazati, u 17. stoljeću zablislala novim sjajem. U prilog svojoj tezi naveo je tri znamenita djela koja govore da franjevačka škola prednjači pred ostalim školama 17. stoljeća i brojem članova i vrsnošću.

Zanimljiva je Brkovićeva bilješka koja stoji uz ime dominikanca Zefirina Gonzalesa, autora jedne od spomenutih povijesti filozofije. U njoj je očita sva problematičnost odnosa između dominikanaca i franjevaca, čija su nastojanja oko čuvanja blaga njihovih najsajnijih predstavnika, Tome i Dunska Skota, ponekad popimala oblik borbe dvaju suprotstavljenih tabora, čiji su zastupnici često u napasti da prekorače granicu primjerenu filozofskoj raspravi. Ovakav odnos s elementima suparništva, u kojemu franjevci, pa tako i Brković, često igraju ulogu onih koji brane napadnuta Skotova mišljenja i protive se iskrivljavanju učenja Dunska Skota, a čine to ne zaboravljajući pritom bockati protivnika, potrajat će i bit će uočljiv kroz cijeli period prve polovice 20. stoljeća, koji je obuhvaćen ovim istraživanjem. Spomenuta bilješka citira se u cijelosti: »Tko dobro pozna o. Gonzalesa, ne će ga iznenaditi ta njegova šutnja. U njega je sv. Toma najviši kriterij za prosudjivanje filozofskih sistema, a svi su drugi na

²¹ Miloš OKUKA (ur.), *Hrvatska književnost BiH koncem XIX. i prve polovice XX. stoljeća*, Sarajevo, 2005., 267.

krivom putu. Tu više ne sudi razum nego slijepa strast.«²² Ako je tvrdnja koju je iznio Brković točna, slažemo se s njim u tome da je prešućivanje franjevačke skotističke škole 17. stoljeća od strane Gonzalesa ipak pristran čin.

Brković je potom potražio uzrok jačanja skotističke škole u 17. stoljeću. Pronašao ga je u nastojanjima franjevaca oko obrane Duns Skota od napada i omalovažavanja njegova djela što ih je sastavljajući *Crkvene ljetopise* u 17. st. iznio dominikanac Abraham Bzovius, čije su djelo, prema Brkoviću, s veseljem dočekali svi neprijatelji Katoličke crkve i godinama kasnije u raznim su oblicima ponavljali Bzoviusove klevete o Skotu. »Odatle je kod nekih katolika, koji su inače imali plemenitu dušu, ali su bili zlo upućeni, neko nepouzdanje, katkad pače neki prezir prema časnomu Duns Skotu, njegovoj nauci i školi.«²³

Način na koji Brković obrađuje glavni dio naslovne teme i izlaže građu ima obilježja retoričkog stila oblikovanja kronološkog tipa biografije Luke Waddinga, najistaknutijeg člana obnove skotističke škole 17. stoljeća, u koju su umetnuti elementi povijesti franjevačkog reda koji su vezani uz nastanak znamenite skolastičke škole u srednjemu vijeku i u kojoj se izdvajaju događaji koji su obilježili etape ponovnog cvjetanja skotističke škole, te kako je došlo do osnivanja skotističkog kolegija sv. Isidora u Rimu 1625., kao i potankosti o tome kako je bila organizirana poduka i odgoj redovnika u njemu.

Drugi dio *Divnog razvoja Duns Škotove škole u XVII. vijeku* izašao je u 10. broju *Serafinskog perivoja* 1912. godine. U njemu je Brković nastavio izlagati povijest spomenutog kolegija sv. Izidora, a potom je glavninu članka posvetio prikazu Waddingova rada na izdavanju filozofsko-teoloških djela Ivana Duns Skota. On je u skladu s onodobnim spoznajama i mogućnostima, prvi načinio cjelovito izdanje Skotovih djela te tako omogućio da se njegova misao upozna na drugoj, sigurnijoj i potpunijoj osnovi.

Treći i posljednji nastavak *Divnog razvoja Duns Škotove škole u XVII. vijeku* izašao je u studenom iste godine. U njemu je detaljno opisan način na koji je Wadding načinio izdanje Skotovih djela, a potom su iscrpno nabrojani filozofi i teolozi koji su tumačili Skotove tekstove, zabilježene su crtice iz njihova života i djela koja su napisali i izdali u vremenu od 1600. do 1700. godine.

²² Arhandeo BRKOVIĆ, *Divni razvoj Duns Škotove škole u XVII. vijeku*, u: *Serafinski perivoj*, 26 (1912.) 8-9, 117.

²³ *Isto*, 119.

3.3. Stjepan Zimmermann o franjevačkoj filozofiji

Stjepan Zimmermann (1884. – 1963.) bio je profesor na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Doktorirao je filozofiju na Gregorijani 1910. godine, a kao nositelj Katedre za filozofiju naslijedio je na tome mjestu biskupa Antuna Bauera. Bio je član Matice hrvatske, redoviti član JAZU i rektor Sveučilišta 1923./24. Njegov znanstveni rad obuhvaća vrlo široko područje od noetike, filozofije religije, psihologije do socijalne filozofije i filozofije kulture.

Najzanimljiviji Zimmermannov rad o franjevačkoj teološkoj i filozofskoj školi objavljen je u *Novoj reviji* 1926. godine pod naslovom *Pogled na franjevačku filozofiju*. Tim »pogledom« Zimmermann je nastojao, kako sam u uvodu kaže, zahvatiti historijski cjelovitu pojavu franjevačke filozofije, za razliku od ispitivanja određenih pitanja unutar te filozofije. Zimmermann je franjevačku školu, skotizam i Skota spominjao na više mjesta u svojim člancima i knjigama, uvijek nastojeći realno sagledati pojedine teze i način na koji su u njima bili rješavani pojedini filozofski ili teološki problemi.

U ovome je radu Zimmermann ustvrdio da je bitno konstitutivno svojstvo franjevačke filozofije istovjetno sa samim pojmom kršćanske filozofije i da u njezinoj osnovi možemo pratiti razvitak same kršćanske filozofije, koja po svome cilju traži sintezu između vjerskog nauka i filozofskog umovanja. Historičko-genetički razvitak kršćanske filozofije je pak po svojoj je orijentaciji, piše Zimmermann, vezan uz okvire antičke filozofije, a historijski začetak idejnog kontinuiteta franjevačke filozofije nalazi se u vremenu crkvenih otaca.

Kao osnovnu komponentu franjevačke filozofske škole tu izdvaja filozofiju sv. Augustina i objašnjava njezine osnovne točke, koje će se kasnije javljati u franjevačkoj školi: intuitivna spoznaja Boga i teorija iluminacije ili iridijacije, istinske spoznaje božjim osvjetljenjem koje su vrjednije od apstraktnog načina empirijskog shvaćanja; metafizičko naziranje o promjenjivom svijetu i nepromjenjivom Bogu; psihološki nazor o trima duševnim moćima.

Franjevačka filozofija javlja se u 13. stoljeću kada su na pariško sveučilište stigli prvi franjevci. Zimmermann navodi imena prvih franjevačkih magistara, koje ubraja u »stariju« franjevačku školu, i u njihovoj noetici pronalazi i elemente aristotelovskog utjecaja te nabraja osnovna obilježja njihova filozofiranja.

S Bonaventurinim učenicima Matejem od Aquasparte, Ivanom Peckhamom i Vilimom de la Mareom počinje filozofska borba između franjevačkog reda, odnosno zastupnika augustinovsko-aristotelovskog smjera u noetici i dominikansko-tomističkog aristotelizma. Matej od Aquasparte prigovara Tomi da se ne povodi za Augustinom u pitanju intuicije vječnih istina u božjim idejama, a Ivan Peckham je 1284. godine obnovio crkvenu osudu Tominih teorija.

Na Oxfordu su u drugoj polovici 13. stoljeća stasali i djelovali i franjevci: Roger Bacon, čiju filozofiju Zimmermann klasificira kao spoj empirijskog istraživanja i augustinovske starije škole, i Roger Marston, a u Parizu Petar Olivi.

Tada se pojavljuje Ivan Duns Skot, osnivač »mlađe franjevačke škole«, kako je naziva Zimmermann. Skot uz Aquaspartu i de la Marea čini »kulminaciju kritičke opozicije proti aristotelizmu Tome Akvinskog«²⁴. Nakon što je iznio osnovna obilježja Skotove filozofije, Zimmermann se približava nominalizmu, ne dakako tvrdeći da je Skotova filozofija nominalistička, nego da su neke njezine tendencije dovele do kasnijeg nominalističkog ekstrema na području noetike. Nominalisti, koji su se nakon nominalističkog obnovitelja Williama Occama počeli nazivati i »moderni«, za razliku od realista ili »starih«, u noetici zanemaruju intelektualnu aktivnost. Za ovakav ishod značajan je, kako to vidi Zimmermann, već kod Skota uočljiv »duh franjevačke filozofije, da se za vjersko znanje u teologiji ne iziskuje dokazno umovanje; jer je crkvenoj nauci postavljen praktični cilj«²⁵.

Ovaj svoj stav Zimmermann nije detaljnije razložio, ali je nekoliko ređaka prije rekao i ovo: »Ne samo da je veoma nategnuto konstruirana paralela između Duns i Kanta (s obzirom na »praktički« um), nego je kritički neosnovana i tobožnja opreka između skotizma i tomizma u psihološkom shvatanju slobodne volje«²⁶, a par stranica iza toga pobrojao je suvremena istraživanja Skotove ostavštine i među ostalim, spomenuo neispravne interpretacije koje Skota izjednačuju s Kantom.

Zimmermann je još potražio i izdvojio (i o njima iznio svoj sud) dodirne, i u različitim tumačenjima sporne, točke ili razilaženja Skotova i Tomina učenja kao što su pitanje razumske iluminacije, odnos uma i volje i problem univerzalija.

Duh franjevačke filozofije Zimmermann je u ovome članku odredio kao »prirodnoučni i spoznajnokritički«, i zahvaljujući njemu »skolastika (je) u svom razvitku kritičkim duhom obuhvatila osnovne opreke između aristotelizma i platonizma, i u širim oprekama – pogotovo nastupom nominalizma – da je dohvatila onaj razlaz fil. smjerova, koji tipički obilježuju cjelokupno fil. stvaranje u njegovim osnovima i u naporima današnjeg doba. To je opreka između nominalizma i realizma.«²⁷ Zimmermann, naime, smatra da se oko općenitosti znanstvene spoznaje kao cilja filozofiranja, koji su prvi postavili

²⁴ Stjepan ZIMMERMANN, Pogled na franjevačku filozofiju, u: *Nova revija*, 5 (1926.), 238.

²⁵ *Isto*, 240.

²⁶ *Isto*, 239.

²⁷ *Isto*, 241.

Platon i Aristotel, zaplela sva sudbina filozofskih sistema, pa tako i idejna aktivnost franjevačkog reda, koja je gajila platonovsko-augustinovsku tradiciju. Na kraju članka Zimmermann se osvrće i na »pitanje sadašnjeg produktiviteta skotističke filozofije« i nabraja interpretatore Skotove filozofije u prvim desetljećima 20. stoljeća.

3.4. Fran Binički o franjevačkim naučiteljima

Godine 1926. u *Novoj reviji* izlazi tekst Frana Biničkog *Franjevački naučitelji*. Fran Binički (1875. – 1945.) je bio hrvatski svećenik koji je u toku života djelovao kao župnik na više župa gospićkoga kraja. Doktorirao je u Innsbrucku. Pisao je pjesme i polemike te se bavio novinarstvom. Poznavao je čak jedanaest jezika i bio je vrstan prevoditelj.

Iz ovog njegova članka može se saznati što sve znači izraz »naučitelj«, odnosno kada se pojavio i koja je sve specifična značenja kroz povijest imao. No za našu temu zanimljiv je zbog toga što je njime Binički, nižući imena i zasluge, a onda i nadimke časnih, poznatih i manje znanih franjevačkih naučitelja, indirektno istaknuo ulogu koju su franjevci imali u napretku znanosti, posebno teologije i filozofije kao i zbog toga što je nastao u vremenu u kojemu franjevačka škola, prema ocjeni autora članka, nije bila cijenjena toliko koliko je zasluživala, i kada su njezini prvaci čak i prozivani i napadani kao tobožnji protivnici Crkve. Možemo to zaključiti iz sljedećih rečenica Frana Biničkog: »Duns Skota hoće da prikažu pretečom današnjega zloglasnog kritičizma, pa i protivnikom crkvene nauke. No Crkva nije nikad osudila nijedne njegove zasade. Zna se dapače, da je baš on *doctor marianus*, jer je branio nauku o bezgrješnom Začecu, dok još nije bila proglašena dogmom.«²⁸

4. Period nakon Kongresa

4.1. Karlo Balić i Ivan Duns Skot

Karlo Balić bio je jedan od glavnih istraživača i nositelja oživljenog zanimanja za Skotovu duhovnu ostavštinu prve polovice 20. st. Zaokret koji je on svojim radom unio u skotistička istraživanja sastojao se prvenstveno u metodi koju je primjenjivao i koja mu je omogućila da razluči izvorne od neautentičnih Skotovih djela te u tome što je uspio dokazati da je Duns Skot više puta komentirao djela Petra Lombardskoga i da postoji više tih komentara. Osnovno

²⁸ Fran BINIČKI, *Franjevački naučitelji*, u: *Nova revija*, 5 (1926.), 254.

obilježje njegova rada bilo je postavljanje temelja, odnosno precizna razrada i korištenje povijesno-kritičke metode u proučavanju skolastike, pa tako i Skotova djela. Držao je da će primjena te metode omogućiti kritičko izdanje Skotovih djela, što je glavni preduvjet za otkrivanje iskrivljavanja njegove nauke i za njezino ispravno tumačenje.

Balićeva djela u hrvatskoj periodici drugog dijela prve polovice 20. st. dominiraju brojem i značajem, količinom obrađene tematike i složenošću pristupa, a pisati o skotizmu i mariologiji značilo je u to doba, između ostalog, stupiti u polemiku sa znanstvenicima kao što su Franz Pelster, August Pelzer, Michael Schmaus te kod nas Hijacint Bošković.

4.1.1. Povijesno proučavanje skolastičke teologije i filozofije

Balićev članak pod naslovom *Povjesno proučavanje skolastične teologije i filozofije u naše doba* objavljen je u *Bogoslovskoj smotri* krajem 1935. godine. U njemu autor donosi pregled početaka neoskolastičkog pokreta i prati njegov razvoj kroz prizmu metode koju koriste istraživači skolastike.

Neoskolastički pokret koji nastaje u drugoj polovici 19. stoljeća, u početku se služi uglavnom spekulativnom metodom, a u 20. stoljeću istraživači su se opredijelili za historijsku metodu. Ovu metodu Balić zove još i kritičnom i pozitivnom metodom, koja se primjenjuje prilikom istraživanja bogatog rukopisnog, neizdanog materijala. Ona također obuhvaća istraživanje socijalnog i kulturnog života u kojemu je skolastika nastala, kao i proučavanje strukture i tehnike raznih forma skolastičke književnosti. Kao takva vrsta istraživanja, ona omogućuje da se nauka skolastičara crpi iz originalnih izvora i da je shvatimo u njezinu postanku i razvoju. Ukratko, skolastička cjelina nastala je u vremenu i prostoru pa je zbog toga treba proučavati u njezinu kontekstu, a to je pak sveučilišni život 13. i 14. stoljeća, smatra Balić.

Baveći se povijesnim istraživanjem skolastike, Balić je zaključio da je ono omogućilo proučavanje biti, odnosno specifične naravi skolastičke filozofije i teologije, drugo, da je omogućilo da se opovrgnu nepravедne ocjene neprijatelja skolastike poput onih da je skolastika tek prost plagijat peripatetizma, i treće, da su takvim istraživanjem korigirana razmišljanja o ulozi i značenju velikih pisaca toga perioda kao što su Aleksandar Haleški, Albert Veliki, Bonaventura i Toma Akvinski, te da je omogućena rehabilitacija zaboravljenih autora.

Osim o povijesnoj metodi i rezultatima koje je ona pokazala u proučavanju skolastike kao cjeline, Balić progovara i primjeni te metode na proučavanje Bonaventurinih djela te djela franjevačke škole uopće. Posebno poglavlje

članka posvetio je izlaganju prednosti koje je ova metoda donijela za istraživanje djela Ivana Dunska Skota. U ovome dijelu članka postaje jasno da je Balić proučavanje Skota i skotizma uvijek smještao u širi okvir povijesnog proučavanja skolastike. Nadalje, slijedi i to da obnova skolastike nužno obuhvaća i obnovu skotizma, i to ne tek zbog toga što je potrebno shvatiti što je skolastika i što znači poziv Lava XIII. na proučavanje skolastičkih pisaca da bi se onda ispravno tumačilo i vrjednovalo franjevačke skolastičke pisce, nego zato što Skot, skotizam i franjevačka škola uopće čine, odnosno jesu skloastika, njezin sastavni dio.

O Skotu tako možemo doznati kako su njegova djela tumačena u prošlosti i u vrijeme kada je nastao Balićev članak. Cvjetanje i dekadencija u proučavanju Skota i skotističke filozofije i teologije izmjenjuju se kroz stoljeća, a najviše prostora Balić je posvetio problemu zastranjivanja u tumačenju Skotove nauke. Na ovome mjestu on se ne bavi konkretnim pitanjima i tezama poput Grabića, nego ga zanimaju razlozi zbog kojih je Skotova ostavština stoljećima iskrivljavana, bilo to u najboljoj namjeri ili zbog zlobe.

Prema njegovu mišljenju neispravna tumačenja i iskrivljavanja Skotova nauka dijelom su uzrokovana primjenom pogrešne metode prilikom izdavanja njegovih djela, a dijelom su plod patvorenja njegovih neprijatelja. Zato je, čvrsto tvrdi Balić, pomoć koju u ovom slučaju pruža kritična metoda posebno potrebna. Razna izdanja Skotovih djela, kao i stoljetna iskrivljavanja njegovih teza dovela su do situacije koju je Balić ovako opisao: »Možda je teško naći u povijesti jednog velikog pisca kojeg je književna djelatnost tako izobličena, patvorena kao uprav književni rad Oštroumnog Naučitelja.«²⁹ Zbog toga nastojanja obnovljene franjevačke škole trebaju ići prije svega za tim da izdaju kritična djela Ivana Dunska Skota, drži Balić. Taj je posao preduvjet za ispravno shvaćanje njegove nauke i za uklanjanje zamjerki, predrasuda i neutemeljenih napada. Na taj način bit će moguće vidjeti da »Duns Škot nije bio ni 'prolixus' ni 'obscurus'. (...) Duns Škot promatran povjesnom metodom, ne ukazuje se pred nama ni kao »buntovnik« ni kao »zakleti neprijatelj sv. Tome«³⁰. Balić zaključuje da kritično izdanje Duns Skotovih djela, odnosno historijsko-kritična metoda može dati odgovor na pitanje otkuda ta nejasnoća te kako ju otkloniti iz Skotovih djela.

Na ovome mjestu možemo postaviti pitanje: što bi Balić rekao da je bio upoznat sa slučajem dodavanja opaske članku od uredništva nekog stručnog

²⁹ Karlo BALIĆ, *Povjesno proučavanje skolastične teologije i filozofije u naše doba*, u: *Bogoslovska smotra*, 23 (1935.) 4, 420.

³⁰ *Isto*, 423.

časopisa, kao što je to bio ranije spomenuti slučaj s člankom Petra Grabića *Znanstveni i praktični momenat teologije kao znanosti u franjevačkoj školi* koji je objavljen u *Bogoslovskoj smotri* 1914. godine. U prvom dijelu svojega članka *Sv. Toma Akvinski i drugi naučitelji*³¹ Balić spominje ovaj i još neke radove Petra Grabića po sadržaju, ali ne komentira spomenutu »opasku uredništva«. Što je o njoj mislio, možemo stoga tek nagađati iz načina na koji razmišlja i piše o neoskolastici i obnovi skotizma u nas. Iako se nama danas takav način objavljivanja nekog članka čini upitnim (ako je već odlučeno da će članak biti objavljen), dvadesetak godina nakon što se on mogao pročitati, Balić je pisao o položaju skotističke misli na početcima neoskolastike. Kao što sam već dijelom iznijeli, Balić je ustvrdio da je Skot tada bio promatran sa zadržskom, a u pristupu njegovoj nauci bilo je puno nekritičnosti i neznanja. »U početku neoskolastičkog pokreta, bila je, tako reći, moda prikazivati Duns Škota pretečom kantizma, modernizma, panteizma, skepticizma, pozitivizma i svih onih zabluda, protiv kojih je Crkva imala da se bori«³², rekao je Balić u predavanju prilikom otvorenja Kongresa. Smatrao je da neupućenost i površno poznavanje Skotova djela ima objektivne uzroke, isto kao i atmosfera općeg nepovjerenja i distanciranja od dijela njegovih teza. Takvo je stanje za Balića bilo doduše razumljivo, ali ne i prihvatljivo. On sam, kao gorljivi tražitelj izvorne Skotove misli, nastojao je pronaći razloge takvom stanju i ponuditi rješenje, iznova otkriti sjaj Skotove ostavštine te je tako držao da će namjerna kao i nehotična iskrivljavanja biti razotkrivena kada kritičko izdanje Skotovih djela bude dostupno za istraživanja. To bi pak trebala omogućiti dosljedna primjena historijsko-kritičke metode.

Ova je metoda ključna kako za skolastiku uopće, tako i za Skota i skotističku školu. Naime, Balić u svojim radovima dosljedno ističe da su Skot i skolastika jedna cjelina: »Danas je opće mišljenje, da je neophodna nužda kritičnog izdanja Duns Škotovih djela. Ima stalna nada, da će to izdanje doskora ugledati svijetlo. I to će bez sumnje biti nova epoha skolastične škole.«³³

4.1.2. Sv. Toma Akvinski i drugi naučitelji

Obnova skolastičke filozofije i teologije na kršćanskim univerzitetima bila je još u 19. st. pokrenuta enciklikom pape Lava XIII. *Aeterni Patris*, ali je oko Skoto-

³¹ Karlo BALIĆ, *Sv. Toma Akvinski i drugi naučitelji*, 1-4.

³² Karlo BALIĆ, *Skotistična škola u prošlosti i sadašnjosti*, u: Karlo BALIĆ – Teofil HARAPIN – Vitomir JELIČIĆ (ur.), *Collectanea Franciscana Slavica: acta Congressum Professorum complectentia*, 1 (1937.), Šibenik, 5-54.

³³ Karlo BALIĆ, *Povjesno proučavanje skolastične teologije i filozofije u naše doba*, 423.

ve filozofije i teologije isprva vladalo zatišje, a onda su se pojavile optužbe za protucrkvенost i razna iskrivljavanja Skotovih teza. U članku *Sv. Toma Akvinski i drugi naučitelji* Balić razlog stanju zaborava na blago Skotove ostavštine pronalazi u dekadenciji skotističke škole u početku neoskolastičkog pokreta, a uzroke nedostatne i nekvalitetne recepcije Skotovih naučavanja vidi u činjenici da su ga mnogi prikazivali kao preteču kantizma i panteizma pa čak i skepticizma i od njega zazirali. Prema Balićevoj ocjeni, prijelaz 19. na 20. stoljeće i razvoj neoskolastike bio je obilježen prevagom sljedbenika nauka Tome Akvinskog.

Članak *Sv. Toma Akvinski i drugi naučitelji* Balić je objavljivao u nastavcima u *Bogoslovskoj smotri* tijekom cijele 1937. godine. Prvi i najzanimljiviji nastavak članka građen je dvodijelno. U prvom dijelu s podnaslovom »Neoskolastički pokret u Hrvatskoj prema sv. Tomi i Duns Skotu«, Balić i nudi, ako kraći, iscrpan pregled autora i djela hrvatske neoskolastike razmišljajući o njima i stavljajući naglasak na elemente skotizma i tomizma u njima te prati njihov odnos prema drugim filozofskim smjerovima. Na taj način daje elemente za izradu nekog budućeg prikaza neoskolastike u našim krajevima.

Drugi dio članka bavi se za Balića problematičnim hrvatskim izdanjem knjige Jacquesa Maritaina *Andeoski Naučitelj* i taj je događaj zapravo bio središnji povod za nastanak njegova članka. Prilikom izlaska knjige Jacquesa Maritaina *Andeoski Naučitelj* 1936. godine na hrvatskom jeziku pisac predgovora (Hijacint Bošković) napao je franjevački kongres iz 1935. godine. Prikaz neoskolastike i raznolikih tumačenja enciklike *Aeterni Patris* u našim krajevima iz prvog dijela članka tako zapravo čine okvir u koji autor smješta svoju polemiku s Hijacintom Boškovićem, a koja je dobila nastavak i izvan granica ovoga članka te je članak tako postao i svjedočanstvo o odnosu između istaknutih predstavnika tomizma i skotizma u Hrvatskoj toga vremena. Bošković naime, 1940. godine u Zagrebu izdaje knjižicu pod naslovom *Sv. Toma Akvinski i Duns Skot* (koju ne ćemo analizirati u okviru ovoga rada jer su njime obuhvaćeni samo članci). Međutim, iz naslova u kojem je autor potpuno legitimno odlučio Tomu Akvinskoga imenovati »svetim« i tako istaknuti tu činjenicu, dok Duns Skot ostaje samo Duns Skot jer u to vrijeme još nije bio proglašen blaženim (mada je proces beatifikacije bio u tijeku), može se naslutiti pozicija autora i polemičnost sadržaja knjige.

4.1.3. Crkveni autoritet prema tomizmu i drugim katoličkim školama

U vremenu uzleta neoskolastičkog pokreta javljala su se različita tumačenja enciklike *Aeterni Patris*, a posebno uloge koju u bi u preporodu skolastičkog

istraživanja trebao imati Toma Akvinski. Da on zauzima posebno mjesto među skolastičkim piscima, za Balića nipošto nije sporno ali ga zanima koje mjesto pripada drugim naučiteljima i kakav oni autoritet uživaju, te naposljetku, može li se slijediti njihova nauka ako je oprječna Tominoj. Pantomističke tendencije koje su se javljale u vrijeme obnove skolastike, nailazile su na otpor i kritiku, to češće što su i druge skolastičke škole jačale. Članak pod naslovom *Crkveni auktoritet prema tomizmu i drugim katoličkim školama* izlazio je u nastavcima u *Bogoslovskoj smotri* tijekom cijele 1938. godine.

Balić, koji je tih godina objavio niz izuzetno vrijednih radova o istraživanju djela skolastičkih pisaca i čiji je ugled u europskim neoskolastičkim krugovima rastao, nakon niza članaka pod naslovom *Sv. Toma Akvinski i drugi naučitelji* objavljivanih u *Bogoslovskoj smotri* 1937. godine i u 1938. godini nastavio je izdavat polemički intonirane tekstove u istom časopisu. Bila je to ujedno posljednja godina njegova prisuća u *Bogoslovskoj smotri* prije rata, jer je iste godine postavljena na čelo novoosnovane Međunarodne skotističke komisije u Rimu.

Članak je nastavak javnog dopisivanja s Hijacintom Boškovićem isprovociran njegovim razmišljanjima iz predgovora knjizi *Andeoski Naučitelj*, u kojemu Bošković tvrdi da je Crkva naložila odbacivanje svega što se protivi nauci sv. Tome, izjednačujući pritom istinu i tomizam.³⁴ Balić je zato odlučio nanizati činjenice koje pokazuju da Crkva u 20. stoljeću nije tomizam proglasila svojom naukom na taj način da bi odbacila sve što se protivi nauci sv. Tome, odnosno da nije bitno promijenila svoj stav prema sv. Tomi i drugim naučiteljima, kao što ni preporučujući jednog nije odbacila i zabranila druge pisce, a posebno ne franjevačku školu. Da bi potvrdio ove teze, Balić iscrpno analizira i tumači niz dokumenata koji imaju različit sadržaj, obilježja i status.

Među njima se tako na prvom mjestu nalazi enciklika *Aeterni Patris*, a potom enciklika *Pascendi*. Tumačeći ih, Balić zaključuje da nisu svi razumjeli njihovo značenje jer, »nije bila svrha ni Lava XIII ni Pija X da ispoređuju Tominu metafiziku sa Bonaventurinom ili sa Skotovom ili Suaerezovom, nego da protustave metafiziku velikih skolastičnih pisaca, među kojima posebno mjesto zauzimlje sv. Toma, modernim zabludama«³⁵.

U pismu *Ad beatissimi Apostolorum Principis* pape Benedikta XV., koji je 1914. godine »stupio na Petrovu stolicu u najtežim okolnostima« i koji »tužnim srcem gleda tjesnogrudne katolike, koji i ondje gdje ne treba, usta-

³⁴ Budući da knjige nisu predmet analize u ovome radu, ne izlažemo sadržaj i ne tumačimo spomenuti Boškovićev predgovor. Navedene riječi su Balićeve.

³⁵ Karlo BALIĆ, *Crkveni auktoritet prema tomizmu i drugim katoličkim školama*, u: *Bogoslovska smotra*, 26 (1938.) 1, 88.

ju proti modernizmu«³⁶, Balić pronalazi misao koju je u svojim tekstovima često volio isticati: u pitanjima koja Crkva nije definirala svatko može reći i braniti svoje mišljenje, a u tim pak raspravama mora vladati ljubav i nikome nije dopušteno nekoga optuživati da je sumnjiv u vjeri zbog toga što brani suprotno mišljenje.³⁷

U nastavku Balić navodi primjer pisma isusovačkog generala 1917. godine o. Ledochowskog u kojemu se autor bori protiv nametanja Tominih teza i, slijedeći Pia X., razlikuje obligatni i fakultativni tomizam. Papa je odgovorio na pismo i potvrdio smjernice koje je Ledochowski dao s obzirom na tomizam.

U nastavcima članka koji su uslijedili tijekom 1938. godine Balić analizira značenje pojedinih kanona crkvenog i redovničkog prava s obzirom na nauk sv. Tome, odnosno s obzirom na metodu u filozofsko-teološkim naukama, te tako tumači ono što dominikanci moraju držati s obzirom na nauk sv. Tome, što vrijedi za isusovce, a kako trebaju postupati franjevci. U završnom dijelu članka Balić raspravlja o tome što je temelj tomizma, što je uopće tomizam i postoji li kršćanska filozofija te govori o franjevačkom i dominikanskom idealu od 13. stoljeća do danas.

Članak kao cjelina obuhvaća četiri nastavka, koristan je i zanimljiv jer s obzirom na metodu koju koristi pruža zapravo utemeljen³⁸ pogled na dinamiku kretanja misli u periodu obnove skolastike u prvoj polovici 20. stoljeća i na događaje koji su bili povod za objavljivanje pojedinih dokumenata, koji su poticali i usmjeravali istraživanje i poučavanje skolastičkih autora. Autor također, uz temeljit pregled bitnih dijelova sadržaja tih dokumenata, prati i odjek koji su oni izazvali i način na koji su bili tumačeni i prihvaćeni.

³⁶ Isto.

³⁷ Na ovome mjestu Balić navodi papine riječi: »nec sibi putet fas esse, qui contrariam teneant, eos, hac ipsa tantum causa, vel suspectae fidei arguere vel bonae disciplinae«. Isto, 89.

³⁸ Dodatnu notu objektivnosti sebi u prilog, u onom dijelu teksta koji se direktno odnosi na njegovu kritiku nekih Boškovićevih tvrdnji, Balić želi postići navodeći riječi, u ovom sporu »neutralnog«, uglednog hrvatskog filozofa i teologa, Stjepana Zimmermanna, kojega je na drugom mjestu nazvao »vođom neoskolastičnog pokreta u Hrvatskoj« (Karlo BALIĆ, Sv. Toma Akvinski i drugi naučitelji, 54). Zimmermann je tako napisao: »Nije čudo (treba i to priznati) da su postali protivnici skolastike oni, koji je poznaju samo po takvim njezinim učenicima, u čiju kategoriju spada kod nas dominikanac g. Hijacint Bošković« (Karlo BALIĆ, *Crkveni autoritet prema tomizmu i drugim katoličkim školama*, 271-271). Balić ponovno spominje Zimmermanna u zaključku svojega rada gdje spominje Boškovićev odgovor na Zimmermannovu kritiku.

4.2. Krsto Kržanić o temeljima franjevačke filozofije

Članak Krste Kržanića *Temelji franjevačke filozofije*, koji je objavljen u *Hrvatskoj straži* 1935. godine, tipičan je primjer spajanja propovjedničko-retoričkog elementa s jasnoćom, britkošću i usredotočenošću dobrog filozofskog teksta, koje nije rijetkost među člancima koje smo obradili u ovome radu.

U uvodu članka autor spominje vrlo uspjeti Kongres skotističke filozofije u Zagrebu, a njegova namjera je izložiti »dušu franjevačke filozofije, glavna svojstva i bitne značajke franjevačke filozofije, koje joj daju vrijednost, originalnost, individualnost«³⁹.

Izlaganje je započeo s temom »asimilatorne taktike kršćanske filozofije«, potom je prešao na sažeti prikaz Augustinova filozofiranja i teologije, pa na Aristotelove filozofske zablude i Averroësov komentar Aristotela i platonički pravac franjevačke filozofije i njezine glavne teze. Bez obzira slagali se mi ili ne s Kržanićevim tvrdnjama, interpretacijama i ocjenama koje je u članku iznio, primjerice onim o Aristotelovoj filozofiji, one su izložene sažeto, jasno i stoga pregledno i primjereno temi koju autor u članku obrađuje.

S druge strane, mogla bi nam zasmetati isključivost autora kada piše da je franjevačka škola svim srcem prigrlila Augustina koji slijedi Platona i pritom tvrdi da su »principi franjevačkog života takovi, da isključuju za franjevca i mogućnost nasljedovanja Aristotela u filozofiji«⁴⁰, kao što bi nas, kad ne bismo tekst stavili u kontekst prevladavajućeg tomizma i pantomističkih neosnovanih napada na franjevačku školu, mogla začuditi silina kojom povlači razdjelnicu između dominikanskog i franjevačkog ideala. No, kad se pročita tekst do kraja, postaje jasno da je Kržanić koristio izraz »Aristotelova filozofija« misleći pritom na ono što je na početku ukratko sabrao u podnaslovu »Filozofske zablude Aristotela«, kojega unatoč tim zabludama smatra »najačim metafizičkim veleumom«⁴¹. Izlaže značajne teze franjevačke filozofije kojima je posvetio središnji dio članka, jasno ih razlikujući od Aristotelovih teza kao što su vječnost materije, svijeta i kretanja, teza o Bogu koji ostaje daleko i ne brine se za tijek povijesti, zatim Averroësove zablude da je duša samo jedna, da je vrhunac znanja filozofija i da kozmički razum sve sudi, Tomino mišljenje da je jedino materija princip individualizacije itd.

³⁹ Krsto KRŽANIĆ, *Temelji franjevačke filozofije*, u: *Hrvatska straža*, 33 (1935.) 224. Članak je obrađivan prema tekstu koji je otisnut u: Karlo BALIĆ – Teofil HARAPIN – Vitomir JELIČIĆ (ur.), *Collectanea Franciscana Slavica: acta Congressum Professorum complectentia*, I, 565-574. Citirana rečenica nalazi se na str. 565.

⁴⁰ *Isto*, 567.

⁴¹ *Isto*, 566.

Dunsa Skota spominje u više navrata. Kad govori o duhu koji filozofiju ujedinjuje s teologijom spominje ga uz Rajmunda Lulla, Bonaventuru, Bacona, Tomu iz Jorka i druge franjevce koji su složni oko teorije *philosophiae unitae* – *Sapientia* je *Caritas*, ljubav vodi do Boga od kojega je sve i ka kojemu sve ide, sve znanosti reduciraju se na teologiju. Izdvaja Skota kao prepoznatljiva po kristocentrizmu i voluntarizmu, koji su središnji za franjevačku filozofiju, spominje njegovo rješenje gnoseološkog problema i tezu o pluralitetu formi, a navodi i Gilsonove riječi o Skotovoj metafizici koja je »najgenijalnija, što je ikada izašla iz ljudskoga uma«⁴².

Iz cjeline teksta očito je da je autor vrstan poznavalac filozofije i teologije te da su mu dobro jasne razlike između pojedinih filozofskih pravaca i škola, a to s uspjehom zna prenijeti čitatelju. Svoje teze zastupa racionalnom argumentacijom koja je doslovno prožeta ushitom i zaljubljenošću u Boga Dobrotu i franjevačku teocentričnu filozofiju. Upravo ova kombinacija filozofskog (znanstvenog) i retoričkog elementa njegovu članku daje dodatnu zanimljivost. Bez obzira na to što Kržanićev tekst nije klasičan filozofsko-teološki tekst kakve očekujemo i kakve smo navikli očekivati u današnjim stručnim časopisima, upravo element oduševljenja franjevačkim idealima koje autor izražava⁴³, čini članak privlačnim a istovremeno ne manje filozofski jasnim. Ovakav način pisanja čitatelju naviklom na postmodernističke srazove stilova i književnih vrsta, ni filozofski ne bi trebao biti neprihvatljiv, sve dok objektivnost pisca (Kržanića) nadilazi i usmjeruje njegove subjektivne interpolacije.

5. Ivan Duns Skot i skotizam u prikazima, izvještajima i bilješkama

Osvrt na bilješke i prikaze relevantne i za čitateljstvo zanimljive i korisne filozofske i teološke literature koja je objavljivana u Hrvatskoj i susjednim zemljama, te osvrt na prikaze raznih događanja kao što su između ostalog i znanstveni skupovi – koji su objavljivani u naznačenom periodu u periodici koju smo

⁴² *Isto*, 571.

⁴³ *Isto*, 570-571. Odlomak autor započinje sljedećim riječima: »Franjo Asiški bio je pjesnik-vitez. Bogu sve – samo On je Gospodar! Bog je Otac Dobrote: ljubav mora biti alfa i omega svake misli. U duhu ovih uzvišenih Franjinih misli franjevački su filozofi rješavali svaki filozofski problem. ... Bogu sve, velikodušno, bez mjere! Jer jedini je Bog Gospodar, Otac. On Mudrost. On snaga. On Ljubav. On Dobrota. Čovjek bez njega ne može ništa. Ni filozof, jer je čovjek! Snaga, Svijetlo i Utjeha vriju iz Ljubavi, Dobrote Božje.« A potom, u nastavku teksta, Kržanić mijenja stil u znanstveni: »I stoga, jer Aristotel veli ...«, »Pa kad Aristotel uči da je svijet oduvijek i da je materija oduvijek, franjevački filozofi svi jednoglasno odbijaju te teze i kao fakat i kao mogućnost fakta ...«

obrađivali – i koje ovdje donosimo, fragmentaran je jer nije nastao detaljnim pregledavanjem svih godišta i svih časopisa u kojima se nalaze dosad obrađeni članci, ali njime ipak možemo pružiti dosta jasnu sliku zastupljenosti tema o Skotu i skotizmu. Popis tekstova koji prate literaturu (članke u časopisima, knjige, udžbenike) o Skotu i skotizmu je iznimno kratak, iako su takva djela pisana i izdavana i na hrvatskom i na drugim europskim jezicima.

Iz kratkog niza ovakvih napisa izdvajam prikaz pod naslovom *Kritičko izdanje djela Ivana Duns Skota* koji je za *Bogoslovsku smotru* 1935. godine sastavio domaći franjevac o. Urban Talijski. U njemu je Talijski izvijestio čitatelje o novom izdanju u nizu *Bibliotheca Mariana Medii Aevi* koji je pokrenuo Karlo Balić. Riječ je o knjizi *Theologiae Mariana* u kojem su izdana neka pitanja iz marijanske teologije Duns Skota, sabrana iz raznih Skotovih djela. Talijski spominje teškoće koje je Balić imao u radu i probleme koje je morao riješiti, podsjeća na pogrešna tumačenja Skotovih djela kroz povijest i navodi da Balić pronalazi djelić razloga takve situacije u nepostojanju kritičkog izdanja Skotove ostavštine te s veseljem pozdravlja ovo i buduća nova kritička izdanja.

Iz Izvještaja o radu na kongresu franjevačkih slavenskih profesora u rujnu 1935. godine u Zagrebu, koji je za *Bogoslovsku smotru* koncem godine sastavio dr. Nikola Kolarek može se zaključiti da je u to vrijeme opći stav prema Skotu i skotizmu doživio znatan pomak i da je došlo do povećanog zanimanja za Skota i uvažavanja njegovih naučavanja. Tekst sadrži klasičan prikaz ostvarenog programa kongresa te čestitke i pohvale za rad uz iskazane dobre želje za buduća nastojanja.

U nizu ovakvih kraćih tekstova informativnog karaktera nalaze se i izvještaji o radu Međunarodne skotističke komisije koje je Komisija, na čelu s Karlom Balićem, izdavala svake godine. O njima se također moglo pročitati u *Bogoslovskoj smotri*. Rad i zalaganja K. Balića bili su očito značajni i za početak ozbiljnijeg praćenja i izvještavanja o temama iz područja skotizma.

Zaključak

Analiza članaka koji su obuhvaćeni ovim radom pokazala je da su filozofija i teologija Ivana Duns Skota i skotizam bili prisutni u našoj periodici prve polovice 20. stoljeća, ali pretežito u člancima franjevac. Za ovu je tematiku postojalo zanimanje i o njoj se pisalo u relevantnim hrvatskim časopisima. Broj bibliografskih jedinica koje se bave Skotom i skotizmom u odnosu na broj radova u kojima se tematizira Tomin nauk i tomizam doduše je puno manji, ali radi se o izvrsnim člancima koje su pisali dobro upućeni autori.

Obrada teme Skot i skotizam u hrvatskoj periodici prve polovice 20. stoljeća pokazala je nedovoljno poznavanje i neistraženost Skotova djela i skotizma izvan granica franjevačkog reda koje, uz pozitivan pomak u drugom dijelu prve polovice 20. stoljeća, obilježava čitav period prve polovice 20. stoljeća. Također je uočljivo nepravedno optuživanje i iskrivljavanje Skotovih naučavanja, zanemarivanje istraživanja njegova djela, a time i nedovoljna zastupljenost u stručnoj literaturi te pristranost u vrjednovanju uloge skotističke škole i njezina doprinosa zapadnoj filozofiji i teologiji.

S druge strane, autorima članaka o Skotu i skotizmu svojstven je zbog toga obrambeni stav i polemičnost, kao i nastojanje da svojim radom pridonesu otkrivanju istine o Skotovoj filozofiji i teologiji. U svim tekstovima iz perioda neoskolastike koji su obuhvaćeni ovim radom, simpatizeri i nasljedovateli Dunska Skota i skotizma izražavaju nezadovoljstvo, i čak bi se moglo reći svojevrsnu ogorčenost položajem koji ta škola ima u to vrijeme i u europskom i u hrvatskom kontekstu, kao i problem omalovažavanja skolastičke filozofije uopće te opetovano izražavaju i naglašavaju potrebu obrane Skota i skotizma od lažnih optužaba i neispravnih tumačenja.

U drugom dijelu prve polovice 20. st. uočljivo je postepeno povećavanje ugleda Skotove nauke i skotizma, koje je dobrim dijelom vezano uz međunarodno poznati i priznati znanstveni rad Karla Balića i uz rad Međunarodne skotističke komisije kojoj je on 1938. godine došao na čelo. Rad i zalaganja Karla Balića dali su značajan, snažan i nezamjenjiv poticaj za obnovu i razvoj skotističkih istraživanja i zamah skotizma u okvirima neoskolastike u našim krajevima.

Summary

JOHN DUNS SCOTUS AND SCOTISM IN CROATIAN PERIODICALS IN THE FIRST HALF OF THE TWENTIETH CENTURY

Barbara ĆUK

Faculty of Philosophy of the Society of Jesus
Jordanovac 110, p.p. 169, HR – 10 001 Zagreb
barbaracuk@net.hr

The article presents the results of the research on the ways the themes from the John Duns Scotus opus and Scotism were stated and interpreted in Croatian philosophic and theological periodicals in the first half of the twentieth century. The author tries to

respond to the question how Duns Scotus and Scotism were interpreted in the era of the renascence of Neo-Scholasticism and what the subjects of the writings were of the authors published in Hrvatska Straža, Nova Revija, Serafinski Perivoj, Bogoslovska Smotra and Katolički List and what was Scot's place in the beginning of the Neo-Scholastic movement and later on. And at the end if it is possible to talk about of the renascence of Scotism in the context of the renewed research of scholastics in the first half of the twentieth century and what would be features of the renascence and what conditions should be fulfilled for this to happen.

Key words: John Duns Scotus, Scotism, Franciscan School, Neo-Scholasticism, renascence of Scotism, Croatian periodicals of the 20th century.